

La *paideia* homèrica

Àlex MIQUEL SÁNCHEZ
Universitat de Barcelona

«Sempre que encertis lloadors d'Homer que diguin que aquest poeta ha estat l'educador de Grècia, i que pel que fa a la direcció i a l'administració dels assumptes humans, s'ho val que l'agafem i que l'estudiem i que visquem organitzant tota la nostra vida d'acord amb aquest poeta, tals lloadors, has de saludar-los i de besar-los com els homes òptims».
(Plató, República, 606E)

Avui dia, qualsevol persona que hagi estat educada en el nostre sistema, en el qual la literatura ocupa un lloc important, ha sentit parlar d'Homer, de la *Iliada* i de l'*Odissea*, en major o menor mesura. Malauradament, la idea amb què la majoria de gent es queda sobre aquesta qüestió és que, un dia, un home grec molt antic que es deia Homer decideix escriure aquests poemes amb una finalitat lúdica, tal i com el gruix de la literatura dels nostres dies està pensada. I amb dificultats podria tractar-se d'una idea més errònia. Ara, però, deixem de banda aquesta concepció sobre el poeta de Quios i centrem-nos, més aviat, en la finalitat dels poemes homèrics.

Hom pot pensar que aquests poemes es componen per entretenir, perquè els grecs els escoltin (o llegeixin un cop redactats) i gaudeixin de la seva estètica, les seves metàfores o la història que expliquen. Seria totalment fals dir que no presenten una composició meravellosa, que agradava en el seu temps i que segueix agradant en el present. Però aquest element no era precisament l'objectiu dels poemes, sinó l'instrument, el mitjà pel qual aconseguien la seva fita: una finalitat enciclopèdica i alhora pedagògica que consistia a recollir els valors de l'època i transmetre'ls.

Aquí és on entra en joc el concepte de *ἀρετή* (*areté*). Aquest terme -sovint traduït per «virtut» davant de la impossibilitat de trobar-ne una millor interpretació- designa l'excel·lència noble, un conjunt d'ideals i conductes propis de l'aristocràcia i la noblesa gregues. Ja ens ho indica la seva arrel, comuna amb *ἄριστοι* (*áristoi*), la noblesa. *Areté* no és només la moral heroica i la valentia, l'orgull, l'honor i la capacitat

de morir si cal; és també la força i la destresa. Almenys aquest significat és el que té en els poemes homèrics, malgrat que Odisseu destaquí no tant pel seu valor sinó perè la seva astúcia. A més, tenint en compte l'origen noble i diví dels personatges dels poemes, l'*areté* és un termòmetre amb el que es pot mesurar quant val un home.

Aquest fenomen és evident en el bell principi de la *Iliada*: Aquil·les se sent ultratjat per les accions d'Agamèmnon però, sobretot, pel que li fa tenint en compte qui és Aquil·les, un heroi de gran *areté*. Així s'entén que, en el cant novè, malgrat l'intent de conciliació per part de l'Atrida, Aquil·les rebutgi totes les promeses i compensacions que rep.

Podem veure també un cas antagònic: Tersites apareix breument però és significatiu. Al segon cant, entre el 211è i el 264è vers, critica els honorables caps dels aqueus sense cap vergonya –sent-ne ell un de qualsevol- i proposa la retirada només per ser reprès i colpejat de seguida per Odisseu. Cal mencionar també com un personatge descrit com un pocavergonya sense honor no només no és d'origen noble (amb tota seguretat, perquè no rep cap patronímic) sinó que és descrit com un home lleig i coix, ja que el pensament grec relacionava fortament estètica i ètica. Són les característiques d'una mena d'anti-*areté*. L'*Odissea*, en canvi, amb una escena totalment diferent a la bèl·lica *Iliada*, ens exposa l'*areté* a la vida cortesana i diplomàtica: ho veiem, d'una banda, amb la manera com Telèmac es comporta al palau de Néstor i el de Menelau o el mateix Odisseu a la terra dels feacis i, d'altra banda, amb l'hospitalitat que rep l'heroi al seu propi palau disfressat de pidolaire – tot sent menyspreat pels pretendents, éssers també poc honorables. Observant-ho d'una manera més general, doncs, la *Iliada* ens exposa l'ideal noble en temps de guerra, mentre que l'*Odissea* ens mostra l'altra cara de la moneda i exposa l'excel·lència dels *áristoi* en temps de pau.

Així doncs, aquesta *areté* homèrica, la sèrie de valors i conductes propis de l'excel·lència-funciona com un ideal a seguir o, dit d'altre manera, es vol formar l'home seguint un model ideal que segueixi amb aquesta *areté*.

L'*areté* és l'ideal pedagògic de l'Antiguitat. L'educació està considerada com la formació de la personalitat humana, i aquest ple desenvolupament de l'ànima està reservat exclusivament a la noblesa (malgrat que a nosaltres, fills de la Revolució Francesa i l'*égalité*, ens costi entendre-ho) i l'educació esdevé la formació seguint aquet model noble. Així, Homer encaixa a la perfecció en la *paideia* i la cultura de l'Antiga Grècia, entenent *paideia* no com a «educació» o «criança» dels nens (que és el que significava en les fonts més antigues), sinó com a «formació de l'individu».

Efectivament, Homer esdevé part de l'educació de tot grec a l'època clàssica. Fins i tot Plató reconeix que ha esdevingut educador de tota Grècia a l'últim llibre de la *República*. Els poemes homèrics esdevenen, doncs, un recull de tot allò necessari per a la formació de l'individu, cosa que alguns estudiosos anomenen «Enciclopèdia homèrica». I seria difícil rebutjar aquesta teoria, tenint en compte el seguit d'autors de la literatura grecolatina i fins i tot més moderna que consideren Homer com el seu mestre.

Finalment, tot aquest contingut pedagògic i enciclopèdic de la poesia homèrica quedarà enfosquit i guanyaran rellevància les característiques estètiques i la bellesa, potser per fer un rentat de cara i adquirir un lloc en el món cristià que vindria en el futur. D'aquesta manera, el contingut ètic i religiós d'Homer, així com de molts altres poetes, es difuminaria per tal de deixar com a aparents objectius de les obres una finalitat lúdica, una voluntat de fer poesia bella, com moltes altres obres de la literatura contemporània.

BIBLIOGRAFIA

JAEGER, Werner (1933): *Paideia: Los ideales de la cultura griega*, Pánuco, Fondo de cultura econòmica.

PÒRTULAS, Jaume (2008): *Introducció a la Ilíada: Homer, entre la història i la llegenda*, Barcelona, Alpha.

BALASCH, Manuel (1992): *Plató: Diàlegs, XII*, Barcelona, Fundació Bernat Metge.